

**BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING ILMIIY-METODIK KOMPETENSIYASINI
SHAKLLANTIRISHDA TERMINALOGIK BILIMLARNING O'RNI**

Irisboeva X. U

*O'zbekiston Respublikasi Milliy
gvardiyasiga qarashli "Temurbeklar
maktabi" akademik liseyi o'qituvchi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bugungi kunda OTMlardagi mashg'ulotlarda bo'lajak o'qituvchilarga didaktik terminalogiyalarni polesemantik xususiyatlarini ham tusuntirib borilishi ularning keying faoliyati jarayonida ilmiy-tadqiqotlar bilan shug'ullanish jarayonida zaruriy atamalardan o'rinli foydalanish kompetensiyasini takomillash haqida yoritiladi.*

Tayanch so'zlar: *Kometemsiya, didaktik terminalogiya, didaktik atamalar, leksika, tadqiqot, polesemantik xususiyat.*

Mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirishning bosh omili – sohani yetuk-intellektual kadrlar bilan ta'minlashnidir. Chunki o'z sohasini yaxshi biladigan, salohiyatli o'qituvchigina o'z faoliyatida innovatsion texnologiyalardan unumli va o'rinli foydalishi mumkin. O'z faoliyatiga innovatsion yondashish o'qituvchidan o'zining o'qitish amaliyotini tahlil qilishni va sohga doir tadqiqotlar bilan tanishganda ulardagi ilmiy-metodik qashlarga o'zining tanqidiy munosabatibni bildira oladi va sohadagi mavjud muammolarni aniqlab ulani bartaraf etish talab qiladi. Xususan, jahonda kechayotgan globallashuv jarayonida bola shaxsning shakllanish jarayoni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ko'plab yangi o'ziga xos omillari bilan murakkablashib borayotganligi hech kimga sit emas. Aynan manashunday jarayon bo'lajak o'qituvchilarning oldiga juda murakkab talablarni qo'ymoqda. Shunlardan eng muhimi talabalarni ta'lim jarayonida milliy didaktikani o'zlashtirishlaribilan birga ularda ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini ham rivojlantirish masalasi dolzarb ahamiyat kacb etadi. Chunki bo'lajak o'qituvchilar shaxsini psixologik-pedagogik jihatlarini tahlil qilishda ularning kasbiy kompetensiyasini zamon talablariga mos tarzda shakllantirish, xususan, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ijtimoiy-iqtisodiy voqelik ta'sirida yangilanib borayotgan milliy didaktik terminlar tizimini o'zlashtirish va ulardan o'z amaliy faoliyatida foydalanish orqali ilmiy-metodik tadqiqotlar olib boorish malaka va ko'nikmalarini kamol toptiradi. Shularni inobatga olgan holda OTMlarda olib boriladigan mashg'ulotlar jarayonida didaktik terminalogiyaga alohida e'tibor qaratish lozim deb bilamiz.

OTMlarda professor-o'qituvchilar mashg'ulotlar jarayonida didaktik terminlarni o'zlarining fanlari sohasidan kelib chiqqan holda qo'llar ekan, ayni shu jarayonda

didaktik terminlarni, birinchi navbatda bo'lajak o'qituvchiarning' kasbiy bilimlarga aloqador atamalarga alohida to'xtalib, ularning leksik- semantic xususiyatlarini izohlab ketishlari shubhasiz talabalarning kasbiy kompetentliginigina oshirib qolmay ularning ilmiy tafakkurlarini ham kamol toptirishga xizmat qiladi. Didaktik atamalarni qo'llash va tahlil qiliashni ilmiy qimmati shundaki, atamalar tizimi nafaqat lingvistik hossalarni va yangi terminlarni shakllanishining lingvistik hususiyatlarini qanday aniqlanishga, hamda yangi terminlarni pedagogik tushunchalar tizimidagi xususiyatlarini aks ettiruvchi belgi sifatida, kasbiy effektiv kommunikatsiya vositasi sifatida qarash natijasida talabalarning kasbiy- sohaviy leksikasi rivojlana boradi. Buning ijobiy xususiyati shundaki, birinchidan talbada kasbiy kompetentlik rivojlanadi, ikkinchidan o'z sohasi bilan bog'liq leksikasi boyiydi, uchinchidan milliy didaktik atamalar haqidagi defintsiyani, ya'ni, muayyan tushuncha yoki terminning unga xos muhim belgilarini aks ettiruvchi qisqacha ifodasi; o'zi uchun notanish bo'lgan atamalar ma'nosini avvaldan ma'lum bo'lgan so'z (termin)lar yordamida (nominal T.) yoki uni tanish so'z (termin)lar bo'lgan matnga kiritish ko'nikmalarini egalaydi: Bu esa o'z navbatida kelajakda ilmiy faoliyat bilan shug'ullanishlari uchun ularga yo'l ochadi.[1]

Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek bugungi didaktik terminologiyani yangilanishi va kengayishi jamiyat taraqqiyoti va globallashuv jarayoni hamda, ta'lim sohasidagi innovatsiyalar bilan xarakterlanadi: bir tomondan milliy pedagogikamizning kuchli an'analari va chet el pedagog olimlari ta'siri, boshqa tomonidan pedagogikani tushuncha terminologik tizimining ijtimoiy –siyosiy qurilishni qayta qurish sharoitlarida tarixiy shakllangan tushunchalarni paydo bo'lishida namoyon bo'ladi. Shuni unutmashlik lozimki tilning barcha sohalarida bo'lgani singari didaktikada ham atamalarning ko'lami o'zgaruvchan xarakterga ega. Bu atamalarning yshovchanligi bilan bog'liq bo'lib, ayrim atamalar tezda paydo bo'ladi-yu, yo'qoladi. Ular asosan pedagogic lug'atlardagina saqlanib qoladi, ko'pchiligi esa pedagogikaning doimiy lug'at fondida mutassil ishlatiladi. Talaba bunday atamalarni farqlashi uchun terminologik maydon ichidagina amalga oshib, termin undan tashqarida o'zini xarakterini yo'qotishini, ya'ni, determinologizatsiyani ham tushunishi zarur bo'ladi. Xo'sh determinizatsiyaning o'zi nima, nima uchun bo'lajak o'qituvchi buni bilishi lozim, dehan savollarga javob sifatida aytishimiz mumkinki, talaba didaktikaning yangi tasvirlarini, xususan, tizimli xarakterga ega bo'lgan faoliyat sifatida aks ettirish jarayonida o'zining ilmiy-metodik qarashlarini, shu maqsadda allaqachon mavjud bo'lgan til birliklaridan, xususan didaktik atamalardan foydalanadi. Natijada ular bajaradigan vazifalarning o'zgarishi va ularning semantikasining murakkablashishi, o'zgarishi va didaktik terminalogiyaning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, ma'lum darajada foydalanishi, ularni zamon talablariga mos tarzda qo'llashga intilishida namoyon bo'ladi.

Didaktik terminalogiyaning lingvistik xususiyatlarini anglash universal vositalari orasida dunyoqarashni amalga oshiriladigan prizma rolini o'ynaydi. Bu didaktik voqelikni, tajriba va kundalik xatti-harakatlarni belgilashda markaziy rol o'ynaydigan kundalik kontseptual tizimimiz o'z tabiatiga ko'ra taraqqiyoti bilan bog'liq hodisadir. Milliy didaktikamizda mavjud bo'lgan atamalar o'zbek adabiy tilidagi atamalarning bir nechta vazifaviyl guruhlaridan birini tashkil qiladi: tafakkurning assotsiativ xususiyatiga ko'ra majoziy va majoziy foydalanishdagi qo'shimchalar, professional denotativ kontekstlar bilan emas, balki stilistik taqqoslashlar bilan emas, balki umumiy tendentsiya bilan, ya'ni, tilning ekspressivligi bilan bog'liq bo'lib, bu atamalarning o'ziga xos semantik va stilistik degeneratsiyasidan dalolat beradi, qolaversa, tilning har qanday imkoniyatdan, har bir lingvistik vositalardan yangi ma'nolarni ifodalash qobiliyati mavjudligini va dinamikasini namoyon etadi. Yyuqoridagi xususiyatlar, terminolog D.S.Lottening muayyan bitta termin muayyan soha terminologiyasida bir ma'noli bo'lishi lozim [2], S.Usmonovning “Termin hamma vaqt - gapda ham, gapdan tashqarida ham bir ma'noli bo'ladi. Uning bir ma'noli bo'lishi ma'lum fan yoki maxsus sohadagina qo'llanish xususiyati orqali yuzaga keladi”[3], akademik A.Hojiyevning “terminlar bir ma'noli bo'lishi, ekspressiv va emotsionalikka ega bo'lmasligi kabi belgilari bilan umumiste'moldagi so'zlardan farqlanadi”[4], degan qarashlarga unchalik mos kelmasligi ko'zga tashlanadi.

Atamashunos olimi E.Yaxshiyeva o'z tadqiqotlqrida, terminologik tamoyil talabiga zid ravishda birdan ortiq tushunchani ifodalashga xizmat qilayotgan ko'p ma'noli terminlar ham deyarli barcha soha terminologiyasida kuzatiladi, degan fikrlarni ilgari suradi. E.Yaxshiyeva o'z fikrlarini bevosita pedagogic atamalar lug'atida berilgan quyidagi fikrlar bilan asoslaydi. “Pedagogik ijodkorlik - 1) ta'lim beruvchi tomonidan o'quv-tarbiya vazifalarini yuksak sifat darajasida o'zgacha hal etilishi. 2) ta'lim-tarbiya amaliyoti va nazariyasining boyitilishi. Pedagogik innovatsiya - 1) pedagogik faoliyatga uning samaradorligini oshirish maqsadida yangiliklarning kiritilishi, ta'lim-tarbiyaning mazmun va texnologiyalaridagi o'zgarishlar; 2) ta'lim faoliyatida bola shaxsini rivojlantirish jarayoniga oid madaniy an'analarga asoslanib ta'lim jarayoniga yangicha qarash va yondashuvlar”[5].

Bundan ko'rinadiki, OTMlardagi mashg'ulotlarda bo'lajak o'qituvchilarga didaktik terminalogiyalarni polesemantik xususiyatlarini ham tusuntirib borilishi ularning keying faoliyati jarayonida ilmiy-tadqiqotlar bilan shug'ullanish jarayonida zaruriy atamalardan o'rinli foydalanish kometemsiyasini takomillashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
2. Xojiev A. Tilshunoslik terminlarining izoxli lugati. - Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
3. Yaxshiyeva, E'tibor Baxtiyorovna (2023). O'ZBEK TILINING PEDAGOGIK TERMINOLOGIYASIDA KO'P MA'NOLILIK HODISASI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (2), 562-568.
4. G. Eshchanova. "PARADIGMS FOR SOLVING PROBLEMS OF PRESCHOOL EDUCATION" Science and innovation, vol. 2, no. B10, 2023, pp. 424-428. doi:10.5281/zenodo.10058525
5. G.Eshchanova. (2022). SOCIALIZATION OF REFORMS IN THE SYSTEM OF PRESCHOOL EDUCATION. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7375137>
6. PRIMARY EDUCATION - THE FOUNDATION OF GENERAL
7. SECONDARY AND HIGHER EDUCATION Kalendarova Zaravshan Kalbaevna Kokand University "Education" Senior Lecturer of the Departmen. International Conference on Humanity, Education and Science London U.K December 15th 2021 conferencezone.org . 330-332.
8. INNOVATIVE MODEL OF SHAPING STUDENTS' CREATIVE THINKING SKILLS IN PRIMARY EDUCATION IN THE PROCESS OF CREATING PROBLEM SITUATIONS AND ITS CONTENT. Innovativ achievements in skience 2022. Kalendarova Zarafshon KalbaevnaSenior Lecturer, Department of Education, Kokand University, Kokand, Fergana region.
9. Asilova S.X. (2022). THE ESSENCE OF TEACHING PRIMARY SCHOOL PUPILS TO LOGICAL THINKING IN THE PROCESS OF MATHEMATICS. Экономика и социум, (2-1 (93)), 24-26.
10. Irisbayeva Y. Using" Cluster" Method //Eastern European Scientific Journal. – 2018. – №. 6.
11. Irisbayeva Y. Future Educators Professional Readiness to Interact with Preschool Children //Eastern European Scientific Journal. – 2019. – №. 1.
12. Irisbayeva Y. PROFESSIONAL READINESS OF FUTURE EDUCATORS TO INTERACT WITH CHILDREN OF PRESCHOOL AGE //European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. – 2019. – T. 7. – №. 7.
13. O'tbosarovna I. Y. Improving the professional pedagogical preparation of students to interact with children's mechanisms //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2022. – T. 2. – №. 1.5 Pedagogical sciences.

